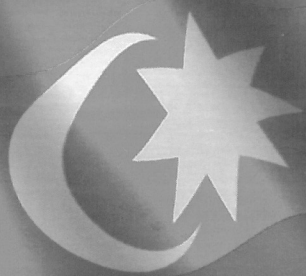

„MAGYARORSZÁG ÉS AZERBAJDZSÁN:
A KULTÚRÁK PÁRBESZÉDE”

III. NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA
(ELŐADÁSOK, CIKKEK ÉS REZÜMÉK)

I. KÖTET
(TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, FOLKLÓR, IRODALOM, NYELVÉSZET)

2008

**„MAGYARORSZÁG ÉS AZERBAJDZSÁN:
A KULTÚRÁK PÁRBESZÉDE”**

III. NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA

(ELŐADÁSOK, CIKKEK ÉS REZÜMÉK)

2008. november 18-20.

I. kötet

(történelem, néprajz, folklór, irodalom, nyelvészet)

**“MACARISTAN VƏ AZƏRBAYCAN:
MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DIALOQU”**

III BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANS

(MƏRUZƏLƏR, MƏQALƏLƏR VƏ XÜLASƏLƏR)

18-20 noyabr, 2008

I cild

(tarix, etnologiya, folklor, ədəbiyyat, linqvistika)

III МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

**«ВЕНГРИЯ И АЗЕРБАЙДЖАН:
ДИАЛОГ КУЛЬТУР»**

(ДОКЛАДЫ, СТАТЬИ И РЕЗЮМЕ)

18-20 ноября, 2008

Том I

(история, этнология, фольклор, литература, лингвистика)

BUDAPEST, 2009

*„Magyarország és Azerbajdzsán: a kultúrák párbeszéde”
III. nemzetközi tudományos konferenciát
az Azerbajdzsáni Köztársaság Magyarországi Nagykövetsége
kezdemenyezte és közösen*

*az Azerbajdzsáni Tudományos Akadémiával, az Azerbajdzsáni Tudományos Akadémia
Történettudományi Intézetével, az Azerbajdzsáni Tudományos Akadémia
Történelmi Múzeumával, az Azerbajdzsáni Tudományos Akadémia Régészeti és
Néprajzi Intézetével, az Azerbajdzsáni Tudományos Akadémia Filozófiai, Politikai és
Jogtudományi Kutatóintézetével, Azerbajdzsán „Atatürk” Turkológiai Központjával,
az MTA Jogtudományi Intézetével, az MTA Néprajzi Kutatóintézetével
és az ELTE Orientalisztikai Intézetével szervezte és bonyolította le.
A konferenciát a Külföldön Élő Azerbajdzsániakkal Foglalkozó
Állami Bizottság támogatta.*

* * *

*“Macarıstan və Azərbaycan: mədəniyyətlərin dialoqu” mövzusunda
III Beynəlxalq Elmi Konfrans*

*Azərbaycan Respublikasının Macarıstandakı Səfirliyi,
Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər Akademiyası,
AMEA-nın Tarix İnstitutu, AMEA-nın Tarix Muzeyi,
AMEA-nın Arxeologiya və Etnografiya İnstitutu,
AMEA-nın Fəlsəfə və siyasi-hüquq araşdırmaları İnstitutu,
Azərbaycan “Atatürk” Mərkəzi,*

*Macarıstan Respublikası Elmlər Akademiyasının Hüquq elmləri İnstitutu
Macarıstan Respublikası Elmlər Akademiyasının Etnologiya İnstitutu,
Eötvös Lorand Universitetinin Şərqişinaslıq İnstitutunun
təşkilatçılığı və*

*Azərbaycan Respublikasının Diaspora ilə iş üzrə Dövlət Komitəsinin dəstəyi ilə təşkil
olunmuşdur.*

* * *

*III Международная Научная Конференция
«Венгрия и Азербайджан: диалог культур»
была организована и проведена по инициативе*

*Посольства Азербайджанской Республики в Венгрии совместно
с Национальной Академией Наук Республики Азербайджан,*

*Институтом Истории АН Азербайджана,
Музеем Истории АН Азербайджана,*

*Институтом Археологии и Этнографии АН Азербайджана,
Институтом Философии и политико-юридических исследований
АН Азербайджана,*

Центром Туркологии «Ататюрк» Азербайджана,

Институтом Юридических Наук Академии Наук Венгрии,

Институтом Этнологии Академии Наук Венгрии,

*Институт Востоковедения Университета Этвёша Лоранда и при поддержке
Государственного Комитета по делам Диаспоры*

AZERBAJDZSÁNI, MAGYAR ÉS ANATÓLIAI SIRATÓK

Törökországi kutatóútjaim során meglepetéssel és örömmel vettem észre, hogy az anatóliai török siratók leggyakoribb formája igen hasonló a magyar siratók kisformájához. Ez annál is meglepőbb volt, mert Bartók Béla ezt nem említette, noha 1936-os törökországi gyűjtése alatt maga is vett fel ilyen dallamot.

Ezeknek a siratódallamoknak fő jellemzői a recitáló előadásmód és a G'-F-E-D-C hangokon ereszkedő, gyakran egymással párhuzamosan mozgó dallamsorok, melyek a D vagy a C hangokon állnak meg. Hogy konkrét benyomást kapjunk erről a zenei formáról, az 1. kottán mutatok egy török siratót, melyet Bartók Béla gyűjtött 1936-ban az ankarai várban. 1987-től máig tartó anatóliai kutatásaim során azután kiderült, hogy éppen ilyen a magyar és az anatóliai török siratók legelterjedtebb, legáltalánosabb formája.

1. kotta, Bartók No.51-es anatóliai siratója

Azerbajdzsáni kutatásaim azt mutatják, hogy ez a zenei forma Azerbajdzsánban is virulensen él. Itt könnyű volt siratót gyűjteni, ezeket minden nő tudja, és különösebb vonakodás nélkül éneкли is. Különösen sok siratót gyűjtöttem a karabahi tragikus események után ide menekültektől, az ún. kacskinlar-októl. A hosszú sirató folyamatokban nem egyszer többen is énekeltek egy időben, így egy speciális többszólamúság jött létre, de erre a jelenségre most nem térhetek ki részletesen.

Az azerbajdzsáni sirató főbb motívumai közül az egyik alapvető forma az, melynek az 1. kottában anatóliai változata szerepel. Mi több, látni fogjuk, hogy ez a dallamelképzelés számos más azerbajdzsáni műfajban is előfordul. A következőkben tehát olyan azerbajdzsáni dallamokat vizsgálunk, melyeket a G'-F-E-D-C skálán ereszkedő két párhuzamos sor és D-C kadenciák jellemeznek.

Hét- és nyolcszótagos rövid sorokból álló dallamok között nagy gazdagságban él ez a zenei szerkezet. Mint a 2ab kottában látjuk, néhány ilyen dallam mindössze három hangot használ, ám a többségük a (G')-F-E-D-C skálán ereszkedik le (2cd kotta). Mindez igen hasonló az anatóliai és magyar képhez.

2. kotta, A rövid sorokból álló sirató-szerű azerbajdzsáni dallamok főbb típusai.

A 3. kottán rövid sorokból építkező ilyen azerbajdzsáni dallamokat mutatok. 3a kotta egy rövid sorokból álló azerbajdzsáni siratónak egy részlete. A siratóhoz műfajában és hangvételében is közel áll a keserves, és ebben a műfajban is gyakori a fenti dallamforma. A török népeknél nem ritka, hogy az altatók és a siratók zenei világa között kapcsolat van, ezért nem meglepő, hogy hasonló felépítésű altatók is vannak. Mi több a zenei forma megtalálható a lakodalmi dalok és a szerelmes dalok között, valamint az általános népdalok közötti előfordulására is bőven találunk példát.

3. kotta, Altató két rövid sorral (No.41)

Hármas tagolású hosszú sorokkal is megtalálható ez a zenei forma az azerbajdzsáni népzeneben. 4. kottában erre mutatok egy "keserves" műfajú példát.

4. kotta, Egy azerbajdzsáni keserves

Még hosszabb, négyütemes sorokkal is előfordul ez a zenei forma, nem csak sirató műfajban, de lakodalmi dalként, vallási zikr ceremóniában vagy éppen ásíkok által énekelt dallamként is (5. kotta).

5. kotta, Azerbajdzsáni ásik dala (No.80)

A vizsgált zenei forma tehát fontos szerepet játszik az azerbajdzsáni népzeneben. Hasonló zenei csoportok azonban nem csak a magyar, az anatóliai és az azerbajdzsáni népzeneben fordulnak elő, hanem más népeknél is.¹ Összetettebb stílus formájában bukkan elő ilyen jellegű zene a románoknál, szlovákoknál, bolgároknál és a spanyoloknál.² Szórványosan találunk hasonló dallamokat szerb és macedón, valamint szicíliai, francia, német dallamok között. Ugyanakkor a gregorián egyes tónusai közelebb állnak a magyar siratóstílushoz, mint

¹ A korábbi eredmények összefoglalása: Vargyas Lajos 2002: 239-262. és Dobszay László 1983: 49-95.

² A románoknál a legegyszerűbb egykadenciás *fá-mi-re-dó* siratókon kívül *re-dó* kétkadenciás és *dór-fríg* jellegű VII. főkadenciájúak is vannak. A magyar határ környékéről származó *szlovák* kisforma a magyarból való átvételnek tekinthető. A bolgároknál többnyire strófikus és rövidebb sorokból álló dallamokat látunk.

a fenti dallamcsoportok bármelyike. Ide tartozó dallamok bukkantak fel obi ugor, vogul, osztják, finn, észt népeknél, sőt a szlávoknál is, ám egyrészt az áttekintett gyűjtemények nem vehetők teljes körűeknek, másrészt sok népnél teljesen hiányoznak az ide vonatkozó publikációk.³

Vajon milyen török népek körében él ez a zenei forma? Az anatóliai és az azerbajdzsáni hasonlóságokról már volt szó. Átnéztem kirgiz, kazak és karacsajbalkár gyűjtéseimet és számos más idevágó gyűjteményt, végül ezek tanulságairól szólok néhány szót.

A Kaszpi-tenger túloldalán lakó mangislaki kazakok siratói, bár kissé más zenei logikával, épp azokon a lokriszi chordokon mozognak (esetleg egy hanggal tovább ereszkedve), mint az azerbajdzsániak legjellegzetesebb dallamcsoportjai (6c kotta).⁴ Olyan sirató azonban itt nincs, mely szorosabb hasonlóságot mutatna a török és a magyar sirató kisformájához.

A mongóliai kazakok népzeneje alapvetően dó-pentaton, és ezen ereszkednek le a siratódallamaik is (6d kotta). Leggyakoribb az egymagú, mindig dó-ra ereszkedő forma, de jelentős a re-n vagy mi-n kadenciázó nem sirató dallamok száma is.⁵

Kirgiz gyűjtésem feldolgozását még nem fejeztem be, de a kirgiz siratók főbb alaptípusai már világosan kirajzolódtak. A leggyakoribb forma egy kvartugrással lefelé bővülő dūr- (néha moll) tetrachord domb (6e kotta). Ugyanakkor a kirgiz anyagban siratóként, leánybúcsúztatóként és a keservesnek nevezhető műfajban is előfordul a vizsgált kétkadenciás kisforma (6f kotta).

Az áttanulmányozott tuvai népzeneben egyetlen dallam mutat a kétkadenciás siratóhoz hasonló mozgásokat, ez azonban kevés ahhoz, hogy komolyabb következtetéseket vonjunk le. A teljességgel pentaton mongol, tatár, baskír és csuvas zenében viszont ez a fajta sirató bizonyosan nem tűnik fel. Ugyanakkor elszórtan vannak dūr hexachordon mozgó re- és dó-kadenciás mongol-tatár

³ Osztjához Szabolcsi (1933), Vargyas (1953), észthez C. Nagy 1959, C. Nagy 1962: 229-240., Szomjas-Schiffert 1963. Ez utóbbi dallamok általában strófikusak és tempo giusto ritmusaik.

⁴ Ennek részletes leírását, és az anatóliai valamint a magyar sirató kisformájával való összehasonlítást l. Sipos 2001: 43-48.

⁵ Egymagú: *szó'-szó'-szó'-mi / re-dó-dó-dó / dó-mi-dó-re / dó-dó dó; re/mi-n kadenciázó: re-mi-re-re / re-re re // re-mi-mi-re re re(mi) // dó-dó-dó-dó / dó-mi-re // dó-mi-re-dó / dó dó*). Hasonló dallamok Anatóliában is nagy mennyiségben kerültek elő. Járulékos leereszkedéssel (*szó'-mi-mi-re-dó-dó-mi-dó-re-dó + la-la-la-la* vagy *dó-dó-mi-szó'-mi-re-mi-dó-dó + la-la-la-la*).

dallamok is, melyek karaktere azonban alapvetően elüt a most tárgyalt dallamokétól.⁶

A legegyszerűbb karacsáj sirató és a siratókkal rokon dallamok mindegyik sora dó-ra ereszkedik le, de itt is található a kétkadenciás siratóhoz hasonló keserves dallamok (6g kotta). Olyan karacsáj sirató is van, melyben dó-ra alá-hullámzó sorokat szó-ra ereszkedő sorok zárnak, ezzel hasonlóságokat mutatva a szó-pentaton gyimesi pentaton siratókhoz (6h kotta). Mindez azért is különösen figyelemre méltó, mert a karacsáj népzeneben egyébként alig találunk pentaton dallamokat.⁷ A törökországi karacsájoknál is előfordulnak a magyar kétkadenciás dúr hexachord sirató dallamokhoz hasonló, ám más műfajú dallamok.⁸

6. kotta, Török népek sirató dallamai.

a) anatóliai (Konya №25), b) azerbajdzsáni (Sipos 2003: №29), c) dél-kazak (Sipos 2001a: ex.65a), d) mongóliai kazak (Sipos 2001a: ex.65), e) kirgiz (Sipos-kirgiz gyűjtés), f) kirgiz (Sipos kirgiz gyűjtés), g) karacsáj keserves (Sipos 2002b: 127., 6. példa), h) karacsáj (Sipos 2002b: 129)

Bár a vizsgált zenei forma sok és igen különböző etnogenezisű népnél bukkan elő ilyen vagy olyan dominanciával, a fenti adatok mutatják, hogy nem egy mindenhol előforduló általános stílus. Több török népnél is bőségesen találunk rá példákat, mégpedig sirató műfajban és stílusalkotó sokaságban. Még feltűnően szoros a hasonlóság a magyar, az azerbajdzsáni és az anatóliai anyag között, ami egy ilyen autentikus műfajban igen figyelemre méltó.

FELHASZNÁLT IRODALOM

C. Nagy B. 1959 – Adatok a magyar népdal kialakulásához. In: Zenetudományi Tanulmányok, VII.: 605-688. Budapest.

⁶ Pl. MOI 117: *la'la'-szó'-mi-szó' / mi-re-dó-mi-re // mi-szó'-dó-re-mi / szó'-mi-re-dó*. Ezeket a dallamokat jellegzetes pentaton mozgásaik elkülönítik a konjunkt mozgásokkal előrehaladó siratóktól.

⁷ Pentaton nyomok azonban vannak, l. Sipos 2002b:122-123.

⁸ Pl. Sipos 2002b: 125-128. Itt említem meg, hogy a balkárokkal egy államban élő többségi kabardok népzenejében is bőségesen vannak a magyar sirató kis formájára hasonlító dallamok, pl. Gippiya 1990: №58-60. Ezek a kabardok nem rokonai a honfoglaláskor a magyarokkal együtt jövő vegyes török kabard társaságnak.

- C. Nagy B. 1962 – Typenprobleme in der ungarischen Volksmusik. *Studia Musicologica*.
- Dobszay L. 1983 – A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben. Budapest.
- Gippiysa, E.V. (szerk.) 1990 – Narodnije Pesni i instrumental'nie naigrysi adigov. 2. kötet, 2. rész, Sirató dallamok. Moskva.
- MO1 – Joo-uda arad-un dayuu. Köke Qota, 1981.
- Sipos J. 2001a – Kazakh Folksongs from the Two Ends of the Steppe (CD-vel). Budapest, Akadémia Kiadó.
- Sipos J. 2001b – Report on my Expedition in the Caucasus. In *Néptörténet-Nyelvtörténet, A 70 éves Róna-Tas András köszöntése*. ed. Károly L. and Kincses Nagy. É.. Szeged, 155-184. o.
- Sipos J. 2002a – Bartók nyomában Anatóliában. Budapest, Balassi Kiadó.
- Sipos J. 2002b – Vannak-e közös rétegek a karacsáj-balkár és a magyar népzeneinkben. In: *Orientalista Nap. 2001*, 117-131. o. Budapest.
- Szabolcsi B. 1933 – Osztyák hősdalok – magyar siratók melódiái. In *Ethnographia XLIV*: 71-75.
- Szomjas-Schiffert Gy. 1963 – Die finnisch-ugrische Abstammung der ungarischen Regös-Gesänge und der Kalewala-Melodien. In *Music des Ostens*. 126-156.
- Vargyas L. 1953 – Ugor réteg a magyar népzeneinkben. In *Zenatudományi tanulmányok I.*, 611-657. Budapest.
- Vargyas L. 2002 – *A Magyarság Népzeneje*. 2. javított kiadás. Budapest. Plánétás Kiadó.